

LA FRONTERA PIRINENCA DELS BOTÀNICS I EXCURSIONISTES DELS SEGLES XVIII-XIX

Resum

Posaré sobre la taula la descoberta dels Pirineus com a espai geogràfic i algunes de les concepcions que sobre aquesta zona tenen els grans botànics i primers excursionistes, sobretot dels segles XVIII i XIX.

Es podrà veure l'existència de certes concepcions i estereotips que encara avui s'associen al concepte global de Pirineus.

Paraules clau: descoberta del Pirineu, segles XVIII i XIX, botànics, excursionistes.

**Antoni Llagostera
Fernández**

Centre d'Estudis
Comarcals del Ripollès

Abstract: *The pyrenean border of the botanist and the first hikers of the 18th-19th centuries.*

I am going to put on the table the discovery of the Pyrenees as a geographical space and some of the conceptions that distinguished botanists and the first hikers have over this area, mainly in the 18th and 19th centuries.

You will be able to see the existence of certain conceptions and stereotypes which still today are associated with the global concept of the Pyrenees.

Key words: discovery of the Pyrenees, 18th and 19th centuries, botanists, hikers.

En aquesta comunicació posaré sobre la taula tres elements interessants que poden ajudar a entendre com es produeix la moderna descoberta dels Pirineus, i per tant alguns dels seus valors i característiques.

Per un costat, qüestió que lliga amb el tema dels darrers Col·loquis Transpirinencs [«Els Pirineus, frontera i connexió?», octubre 2009], parlaré sobre la concepció i valor efectiu de frontera, que apareix totalment desdibuixat en la creació del concepte modern de *Pirineus*, a finals del segle XVIII i començaments del segle XIX.

Com a segon element, insistiré en el fet que el concepte d'unitat territorial dels Pirineus és fruit d'una anàlisi científica paral·lela al seu descobriment com a conjunt.

El tercer element que vull comentar és l'important paper dels balnearis en aquesta descoberta.

La frontera pirinenca

El concepte de frontera o límit territorial ha estat molt lligat als Pirineus, però cal tenir present que, alhora, s'ha negligit moltes vegades aquesta consideració.

L'etimologia fa derivar *Pirineus* de *piren*, mot celtiber que significava 'muntanya'. Alguns estudiosos plantegen la possibilitat que es tracti d'un topònim d'origen iber o basc: *Pirineus* podria derivar de *Ilene os*, que significaria 'muntanyes de la Lluna'. El mot *Pirineus* era ja conegut en grec antic amb el terme Πυρηναία (Pirēnaia).

Mitològicament, el terme *Pirineus* neix d'una llegenda grega i té interès conèixer les seves bases: Hèrcules va enamorar-se de Pirene, la qual el va menysprear. Hèrcules, enfadat pel desaire, va separar la península Ibèrica d'Àfrica, i va inundar l'espai mediterrani i l'Atlàntida, on vivia Pirene. Pirene va fugir i es va amagar en una regió on ara hi ha els Pirineus. Quan Hèrcules estava a punt de trobar Pirene, aquesta va formar una pira amb els boscos de la zona i es va immolar en el foc. Les llàgrimes de Pirene són els estanyols i *ibones* dels Pirineus. Hèrcules, ple de tristesa en veure morta Pirene, que va morir amb un somriure al rostre, va enterrar amb pedres l'estimada, creant així la carena muntanyosa.

La condició de frontera d'aquesta serralada, que separa la península Ibèrica del continent europeu, ja s'esmenta en les primeres mencions dels historiadors i geògrafs grecs Polibi (205-120 aC) i Estrabó (mitjan segle I a.C.–20 dC).

Com explica Joan Oller, Estrabó diu: «[Empòrion] està a 40 estadis dels Pirineus i de la frontera que separa Ibèria de la Cèltica.»

I el poeta llatí Silius Italicus verseja:

Pyrene celsa nimbosi verticis arce
Divisos Celtis prospectat Hiberos
Atque æternis tenet magnis divortia terris.

[Des des la ciutadella del seu ennuvolat cim,
l'alt Pirineu es mira els ibers separats dels celtes,
i en manté la separació amb les seves grans, eternes terres.]¹

Però aquesta concepció dels Pirineus com a frontera es transmuta de manera radical per l'existència, durant l'edat mitjana, de regnes transpirinencs, com el visigot (amb capital a Tolosa de Llenguadoc i Barcelona), el catalanoaragonès o el navarrès.

El concepte dels Pirineus com a frontera natural política retorna amb el tractat o pau dels Pirineus, signat el 7 de novembre del 1659 pels representants dels governs espanyol i francès a l'illa dels Faisans (al riu Bidasoa, en els límits del País Basc Nord), una conseqüència dels tractats de Westfàlia (30 de gener de 1648), que posaven fi al litigi de la Guerra dels Trenta Anys.

Com sabem, la definitiva delimitació fronterera en la part oriental dels Pirineus va fer-se uns mesos després, a la conferència de Ceret (març i abril de 1660), i definitivament al tractat de Llívia (12 de novembre de 1660).

Dels 124 articles del tractat dels Pirineus tan sols es tracta el traçat fronterer en els articles 42 i 43 del text públic i en el 8 del secret. La millor definició que se'n fa queda resumida amb una frase de l'article 42: «[...] se convino [...] que los Montes Pyrineos, que havian dividido antiguamente las Galias de las Españas, harian tambien en adelante la division de estos dos mismos Reynos [...]» Podria semblar, donat l'escàs espai ocupat i la vaguetat de la descripció, que es va tractar d'un assumpte menor. No fou així. De fet, l'entrada en vigor del tractat va quedar en suspens fins que no es va millorar la definició dels nous territoris que quedaven sota jurisdicció francesa. En el mateix article 42 s'estipulava que «[...] para convenir en esta division se nombrarán al presente Comissarios de ambas partes, los quales juntos, de buena fé declararan quáles son los Montes Pyrineos, que segun lo contenido en este Artículo, deben dividir en adelante los dos Reynos, y señalaran los límites que han de tener [...]».

Com esmenta Lluís Casassas tot parlant de l'alta vall del Ter,² el Tractat estableix que els Pirineus faran també frontera entre els dos regnes. Tanmateix, explica el mateix Casassas:

No es pot afirmar que la frontera de 1659 sigui una frontera «natural» i indiscutible, tal com moltes vegades s'ha volgut definir. Des d'un punt de vista, no ho és, perquè fou el fruit d'acords diplomàtics que descansaren sobre una correlació de forces molt concretes, sobre un coneixement imperfecte de la realitat i sobre la manca d'interès per part de les autoritats espanyoles, disposades a assegurar-se l'amistat francesa a qualsevol preu, després de tants anys de guerra i depredació.

També argumenta que «des d'un punt de vista físic, la nova frontera, en molts sectors, no va seguir la línia principal dels cims, sinó la que era més convenient als interessos estratègics francesos, ni tampoc no va separar les conques hidrogràfiques estrictes importants».

Podem posar un exemple molt aclaridor: l'aigua de la gelera de l'Aneto s'escola pel forat dels Aigualluts (i no aporta aigua a l'Éssera) i apareix als Uelhs det Joueu, a la Vall d'Aran, aportant, doncs, aigua a la Garona.

Una primera conclusió d'aquest ràpid esbós històric és que els Pirineus, aquest fet geogràfic, no han pas estat sempre frontera política o administrativa.

Ara, però, vull centrar la meua atenció en la manera com aquesta concepció canvia de manera clara durant el segle XIX (en un moviment que apareix a finals del segle XVIII) de la mà dels cartògrafs, els botànics i els primers excursionistes (que, com veurem, eren sovint geòlegs o físics).

El Pirineu dels cartògrafs militars

Per començar, cal entendre que els Pirineus eren un espai força desconegut fins al segle XVIII, principalment en el seu sector central i més muntanyós.

Els primers plànols dels Pirineus arribaren amb l'inici de la Guerra dels Segadors i la proclamació de Lluís XIII com a comte de Barcelona. Així, hi ha la *Carte des frontieies [sic] de France et d'Espagne*, de Melchior Tavernier, publicat el 1641.

L'annexió a França del Rosselló, el Vallespir, el Conflent, el Capcir i part de la Cerdanya amb el tractat dels Pirineus va donar lloc a nova cartografia dels territoris annexats a França, en la qual apareixen uns Pirineus amb més detalls geogràfics: *Les monts Pyrenées où sont remarqués les passages de France en Espagne* (1675), per Nicolas Sanson d'Abbeville (1600-1667), o *Les frontières de France et d'Espagne tant deça que de là les monts pyrenées où se trouvent marqués les cols, ports, pertuys et autres passages interieurs de la montagne* (1694), de Nicolas de Fer (1646-1720).

Davant la migradesa de representació dels objectius d'interès militar, Claude Le Blanc (1669-1728), secretari d'Estat de la Guerra francès entre el 25 de setembre de 1718 i l'1 de juliol de 1723, va encarregar al recentment creat Cos d'Enginyers Geògrafs Militars, encapçalat per Roussel, l'aixecament d'un mapa més detallat i fiable dels Pirineus, la *Carte générale des Monts Pyrénées et partie des royaumes de France et d'Espagne* (1730). El mateix Joseph Roussel —l'enginyer en cap—, i François de La Blotière (1673-1739), tots dos deixebles de Vauban, van confeccionar el mapa (la zona occidental atlàntica primer, i la zona oriental mediterrània després), en el que fou el primer gran treball del Dépôt de la Guerre.

Roussel i La Blotière realitzaren a partir de 1716 tretze mapes parcials a una escala aproximada d'1:36.000 i el 1730 publicaren el gravat final en un sol full de síntesi, a 1:216.000, titulat *Carte générale des Monts Pyrénées et partie des royaumes de France et d'Espagne*.

Vicente de Heredia i Reinhart Junker (1784)

Un moment important en la concreció de la frontera pirinenca del tractat dels Pirineus fou a partir de 1784 (125 anys després d'haver-se signat), quan militars espanyols i francesos, treballant coordinadament, la mesuren i l'estableixen des de Larrun o La Rhune (905 m) fins al Mont Perdut (3.355 m).

Per part espanyola hi participa Vicente de Heredia y Alemán, natural de Graus, i per part francesa l'oficial del Cos d'Enginyers Geògrafs de Camps i Armes, Louis-Philippe Reinhart Junker. La Gran Comissió de Delimitació de la frontera de França i Espanya era composta de vuit oficials espanyols i vuit de francesos,³ que protagonitzaren les primeres ascensions als principals cims pirinencs, especialment els de la línia fronterera, ja que la tasca de fixar amb exactitud el límit entre els dos països els obligava a pujar als cims amb el seu instrumental de mesurament. Això no obstant, moltes d'aquestes ascensions no estan documentades. Per posar un exemple, es diu que Heredia va pujar abans que Ramond el Mont Perdut.

La primera data d'ascensió a un tres mil que es coneix amb certesa és la del 15 d'agost de 1787, quan els cartògrafs Henry Reboul i Ernest Vidal, amb el guia Simon Guicharnaud, coronaren el pic del Turon del Néouvielle (3.035 m). El Gran Quayrat o pic de Gran Quayrat (3.060 m) és conquerit el 1789 per Henry Reboul i altres, des de les Granges d'Astau. El mateix Reboul —un nom que cal retenir— ja havia coronat el 1786 el pic d'Anie (2.504 m), al Roncal, i serà un dels que mesurarà i posarà en el seu lloc l'Aneto, el cim més alt dels Pirineus, però ja cap al 1817.

El 1790 els militars Vicente de Heredia i Reinhart Junker varen pujar al primer tres mil espanyol, l'Argualas (3.046 m), al costat dels banys de Panticosa, i el mateix Heredia, l'any 1792, assoleix el Tallon (3.144 m). Es dona el fet simptomàtic que, trobant-nos en plena Guerra Gran, «il y avait un corps-de-garde espagnol au sommet du Taillon, à plus de 3.200 m de hauteur absolue».⁴

Per poder realitzar la seva labor, els geògrafs de la Comissió de Delimitació encarregaven a pastors la construcció de monticles als cims més importants: això va passar el 1787, al Midi d'Ossau, quan un pastor de la vall d'Aspe va fer una d'aquestes construccions per

encàrrec de Reboul. La primera ascensió oficial a aquest cim, però, la protagonitzarà el 1796 Guillaume Delfau, que també en farà la narració. El 2 d'agost de 1792 es va fer el mateix a la Pique Longue del Vinhamala, on, tanmateix, sabem que ja havien pujat uns agrimensors militars (o pastors a les seves ordres), que deixaren un senyal al cim.

En aquests mateixos anys es desenvolupa el projecte de mesurar un quart del meridià terrestre, entre Dunkerque i Barcelona. Per fer-ho, els agrimensors francesos encarregats del projecte també creuen els Pirineus orientals catalans, en una mostra de la universalitat dels seus estudis.⁵

Responen també a la voluntat de fixació d'una frontera els treballs d'agrimensors militars francesos per realitzar els mapes d'operacions militars (1808-1814) de l'etapa napoleònica.

El Pirineu dels botànics

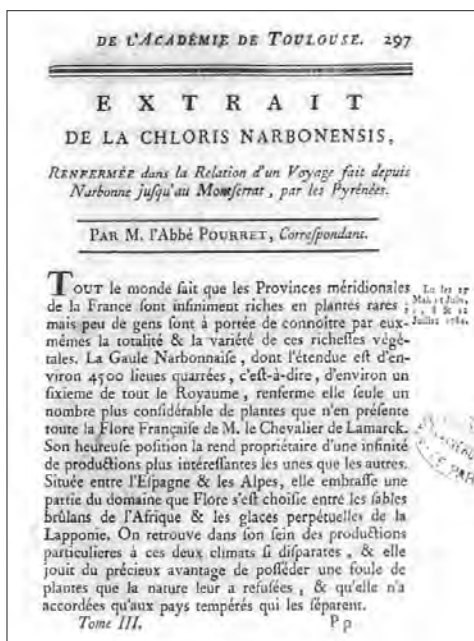
Malgrat la valoració d'Henri Beraldi sobre la gran importància de Ramond de Carbonnières en la creació del concepte de *Pirineus*, cal dir que els primers que analitzen la zona pirinenca com un tot, sense fronteres, són els botànics.

El 1807 el botànic suís Augustin Pyramus de Candolle (1778-1841) va recórrer tota la serralada, de mar a mar, per fer el primer gran estudi de les espècies vegetals que contenia.

I aquí apareix el nom del tolosà Philippe-Isidore Picot de Lapeyrouse (1744-1818), que haurem d'esmentar a bastament en la cursa per assolir els cims més alts del Pirineu, i que és, molt abans de l'aparició de Ramond, autor de diferents obres de botànica dels Pirineus: *Histoire des plantes des Pyrénées* (1791), *Figures de la flore des Pyrénées, avec des descriptions* (1795), *Histoire abrégée des plantes des Pyrénées et Itinéraire des botanistes dans ces montagnes* (1813) o, finalment, *Supplément à l'Histoire abrégée des plantes des Pyrénées* (1818).

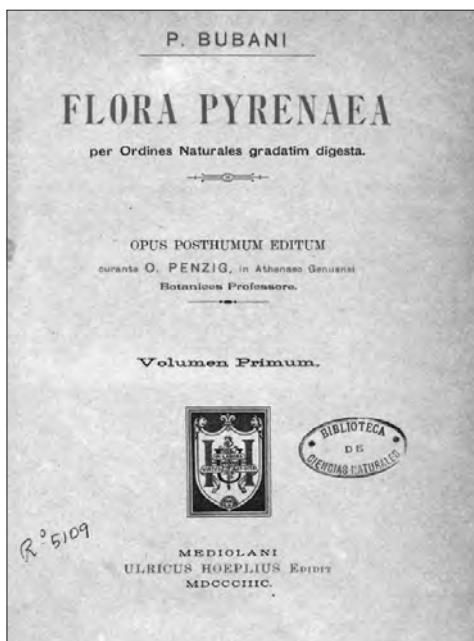
Una altra important figura que confereix valor a la denominació pirinenca és l'*abbé* Pierre André Pourret (1754-1818), un botànic francès, autor d'una obra essencial en el seu camp: *Extrait de la Chloris Narbonensis, Renfermée dans la Relation d'un Voyage fait depuis Narbonne jusqu'au Montserrat, par les Pyrénées*. El seu herbari és a la Facultat de Farmàcia de la Universitat Complutense de Madrid, ja que aquest botànic francès va viure exiliat des de 1789 a Espanya, on va morir a Santiago de Compostel·la.

Molt més recentment, gràcies a Alfred Pérez-Bastardas, he descobert el treball del botànic olotí Francesc Xavier de Bolòs i Germà (1773-1844), escrit el 1798 i titulat «Viage a los Pyreneos y circuitos de Monlouis, hasta los montes de Badatiol cerca Llaurenti».

L'abbé Pierre André Pourret (1754-1818), és el botànic francès autor d'*Extrait de la Chloris Narbonensis, Renfermée dans la Relation d'un Voyage fait depuis Narbonne jusqu'au Montserrat, par les Pyrénées* (1784).

El tolosà Philippe-Isidore Picot de Lapeyrouse (1744-1818), el suís Augustin Pyramus de Candolle (1778-1841) —amb qui va recórrer el 1807 tot el Pirineu, de mar a mar, per fer el primer gran estudi de les espècies vegetals— i Pourret són tres figures principals entre els botànics pirinencs.

L'exiliat italià Pietro Bubani, amb *Flora Pyrenaea* (1897) va estudiar la botànica pirinenca entre 1844 i 1861, i va viure aventures que posen a prova les fronteres.

Primera pàgina del treball manuscrit de Francesc de Bolòs: «Viage a los Pyreneos y circuitos de Monlouis, hasta los montes de Badatiol cerca Llaurenti; a los 13 de julio de 1798», una mostra de com l'estudi botànic no entenia de fronteres.

Resulta especialment significatiu el món mental dels botànics. Bolòs viatja i herboritza, sortint d'Olot, i passa per Camprodon, Vilallonga de Ter i Tegurà, per arribar a Núria.

Seguint les indicacions de Pourret, baixa per la vall d'Eina fins a Montlluís. La continuació del seu viatge de recerca botànica el porta cap al Donasà, una comarca occitana situada al nord del Capcir, on hi ha l'estany de Laurenti. El seu projecte és anar fins a Prada passant per Botadiol o Oleta, i estudiar la flora del Canigó. El mal temps frustra la darrera part del viatge, quasi tota la part francesa. Però el que resulta més interessant de constatar és la manca de menció a la frontera i al caràcter militar defensiu de la frontera que hi ha a Montlluís.

Aquesta identificació del conjunt dels Pirineus com un tot per part dels botànics la podem trobar també en el periple realitzat per Pietro Bubani entre 1844 i 1861, en una quinzena de campanyes de recol·lecció.

D'alguna d'elles, explica aventures ben il·lustratives:

Erano stati i miei tentativi nei Pirenei Spagnuoli scoraggianti anzi che no, perché mi accadde nel [18]36 di essere mal ricevuto a Puycerda, arrestato, e tradotto davanti al Governatore Civile e Militare di quella piazza, quale uomo sospetto di spionaggio, o di non so che altro dai furibondi, e subdoli militi Spagnuoli.

[Les meves temptatives als Pirineus espanyols havien estat si més no descoratjadores, perquè em va passar, l'any [18]36, que vaig ser mal rebut a Puigcerdà, arrestat i portat davant del Governador Civil i Militar d'aquella plaça com a sospitós d'espionatge, o de no sé quina altra cosa, per aquells furibunds i malfiats militars espanyols.]

[...] nel [18]37 varcato il Col de Nuria, fui inseguito da un gruppo di carlisti, e forza mi fu darla a tutte gambe indietro, e rientrare in Francia.

[El [18]37, passat el coll de Núria, em va perseguir un escamot de carlins, i vaig haver de recular cames ajudeu-me i tornar a entrar a França.]

Louis Ramond de Carbonnières i el naixement del pirineisme al Mont Perdut

Una frase d'Henri Beraldi, autor de *Cent ans aux Pyrénées*, ens serveix per introduir la figura de Ramond de Carbonnières: «Les Pyrénées n'existent que depuis cent ans. Elles sont “modernes”. Les Pyrénées ont été inventées par Ramond.» [Els Pirineus existeixen fa tan sols cent anys. Són «moderns». Els Pirineus els ha inventat Ramond.]

Fins a Louis Ramond de Carbonnières (1755-1827) les muntanyes dels Pirineus no eren més que una frontera política, creada de lluny, que, malgrat algunes edificacions que la marcaven, com és el cas de Montlluís, a la Cerdanya, no era pas una frontera, ja que les relacions socials i econòmiques entre els dos vessants mai no varen deixar d'existir

(contraban, relacions ramaderes, etc.). Una prova d'aquesta situació és la pervivència dels tractats de lligues i patzeries.

El descobriment «modern» dels Pirineus per part de Ramond de Carbonnières té alguns elements que cal detallar, ja que va prestar atenció a la serralada com a fenomen geològic, fet que constitueix una novetat.

Louis Ramond de Carbonnières és un personatge molt interessant. D'origen alsacià, va estudiar a Estrasburg cap a 1775-1777, on va entrar en contacte amb la primera literatura romàntica alemanya, l'*Sturm und Drang* (tempesta i impuls).

Ramond va entrar al servei de Louis René Édouard de Rohan (1734-1803), príncep de Rohan i cardenal-arquebisbe d'Estrasburg, cèlebre per la seva implicació en l'afer del collar de la reina Maria Antonieta. Quan el cardenal és enviat el juny de 1786 a l'exili, primer a l'Alvèrnia, a La Chaise-Dieu, hi va acompanyat del seu secretari, Ramond. Tots dos passaran l'estiu i la tardor de 1787 a Barèges (en gascó, Barètge), un poblet situat entre Lorda i Gavarnia, al departament dels Alts Pirineus, una antiga i prestigiosa estació termal del segle XVII.

En aquesta primera estada de 1787 va quedar fascinat pel «massif calcaire» del Marboré, vist des de Gavarnia, encara que també va recórrer la zona de la Maladeta. Cal tenir molt present, per entendre l'embolcall psicològic, que la gran cascada de Gavarnia (amb els seus 400 metres de caiguda vertical), una de les més altes d'Europa, feia temps que excitava la curiositat dels viatgers. També era un lloc mític de la zona la bretxa de Rotllà, visible des de molt lluny i d'una espectacularitat innegable.

De retorn a París, publica el 1789 *Observations faites dans les Pyrénées, pour servir de suite à des observations sur les Alpes*. Aquest primer viatge de Ramond als Pirineus significa el naixement del pirineisme.

Diputat revolucionari de la facció de La Fayette, Ramond es refugia als Pirineus (a Tarba), encara que fou empresonat durant set mesos el 1794, acusat d'enemic de la Revolució pels jacobins.

Ramond està fascinat pel Mont Perdut, «la més bonica de les muntanyes calcàries»; partidari de Déodat Gratet de Dolomieu (1750–1801)⁶ contra les idees sostingudes per Picot de Lapeyrouse sobre l'origen i edat de les calcàries i altres tipus de roca (granits, pedra volcànica), creu que el desllorigador serà una investigació geològica del Mont Perdut. Ramond va considerar que el calcari del Marboré era «ordinaire» i, davant de la discrepància, comença l'estudi del conjunt muntanyenc d'Ordesa–Gavarnia.

La tesi de Dolomieu, que Ramond de Carbonnières compartia, era que les muntanyes calcàries eren més antigues que les granítiques.

Dolomieu va publicar una *Memoria sobre las piedras compuestas* (1791-1792), on desenvolupa teories sobre la Terra, molt lligades a les d'Abraham Gottlob Werner (1750-1817), el pare de la geografia històrica, que sosté la teoria que la Terra consisteix en una sèrie de capes derivades de material sedimentari depositades regularment en un oceà.

El vessant septentrional del Marboré, constituït per les altes muralles del circ de Gavarnia, perfectament visible des del vessant francès i d'una geologia totalment calcària, constituïa una paret que amagava el massís del Mont Perdut, aleshores considerada la muntanya més alta del Pirineu, que els aragonesos anomenaven, segons els diferents dialectes de les valls, com *Treserols*, *As Muy Serols* o *As Muy Sorores*, les «tres germanes» (avui, Marboré, Mont Perdut i Soum de Ramond), que segons la llegenda quedaren petrificades després de mortes. Des del vessant francès el Mont Perdut era invisible, i d'aquí prové el seu nom. Per albirar-lo calia pujar algun dels grans cims francesos, especialment el pic del Migdia de Bigorra, com va fer Reboul l'estiu de 1816.

Ramond planteja, doncs, la disjuntiva de si els Pirineus més alts són granítics o calcaris, seguint els estudis que es feien als Alps, on les muntanyes es creien més antigues i altes. Ramond explora els Pirineus amb aquest interès científic.

Pel que fa a les opinions de Picot de Lapeyrouse sobre l'origen geològic dels Pirineus, eren les següents:

Je distingueai dès-lors deux sortes de pierres calcaires; l'une, *évidemment sous-marine*, puisque'elle est composée en grande partie ou qu'elle renferme toujours des débris ou des dépouilles, et souvent des familles entières, d'animaux marins pétrifiés; l'autre *primitive*, contemporaine du granit et des autres roches dont l'origine primordiale n'est contestée par personne, qui n'est jamais pure, mais toujours plus ou moins mêlée avec le mica, le quartz, le feldspath, et sur-tout avec la chlorite.

[Vaig distingir a partir d'aleshores dues menes de pedres calcàries; una, *evidentment submarina*, per tal com és composta en gran part —o bé en conté sempre— de restes o despulls, i sovint famílies senceres, d'animals marins petrificats; i l'altra, *primitiva*, contemporània del granit i de les altres roques, l'origen primordial de les quals ningú no contesta, la qual no és mai pura, sinó sempre més o menys mesclada amb mica, quars, feldspat i, sobretot, amb clorita.]⁷

La pregunta que es feia Picot de Lapeyrouse era clara: «Les masses du centre des Pyrénées, et ses plus hautes sommités, sont-elles de calcaire primitif ou sous-marin?» [Les masses del centre dels Pirineus, i dels seus cims més alts, són de calcari primitiu o submarí?]

Entenia Ramond, com explica Beraldi:

On jugeait alors anormal, inexplicable, qu'au Marboré, le faite des Pyrénées, l'axe de la chaîne, le centre du soulèvement fût calcaire et non granitique; y avait-il donc un calcaire spécial, primitif, contemporain du granit, comme le pensait le naturaliste toulousain Picot de La Peyrouse?⁸

[Aleshores semblava anormal, inexplicable, que al Marboré, el punt culminant dels Pirineus, l'eix de la cadena, el centre de l'aixecament, fos calcari i no granític; ¿hi havia, per tant, un calcari especial, primitiu, contemporani del granit, tal com pensava el naturalista tolosà Picot de Lapeyrouse?]

La història de la primera ascensió al pic del Mont Perdut, el tercer més alt dels Pirineus, té la seva èpica. El 1797 Ramond organitza una expedició científica per arribar al cim (3.355 m), que es considerava el més alt dels Pirineus, a la recerca de fòssils que permetin donar una resposta a la polèmica entre Picot de Lapeyrouse i Dolomieu sobre l'«âge primitif» de les pedres calcàries de la carena central pirinenca.

L'11 d'agost de 1797, una expedició de catorze persones, entre les quals hi ha Picot de Lapeyrouse, marxa cap a la vall d'Estaubé. Passen una nit en una granja de Coumèlie i arriben al fons del circ d'Estaubé, però no es posen d'acord en la ruta que han de seguir: passar pel port de Pineta o bé per la bretxa de Tucarroya. Finalment, es decideix seguir la segona opció, però Lapeyrouse es retira (ja té cinquanta-tres anys), mentre que la resta arriba al peu del Mont Perdut, a l'estany Gelat, al cap de dues hores. La descoberta de fòssils en aquest lloc confirma en gran part les hipòtesis de Ramond. El grup torna pel port de Pineta, on els espera un molest Lapeyrouse, el qual, amb un relat força ambigu i sibil·lí, s'apropia de la paternitat de les descobertes de Ramond, escrivint «Un voyage au Mont Perdu, et observations sur la nature des crêtes les plus élevées des Pyrénées» a *Journal des Mines* (en un text datat el 15 fructidor an 5 [1 de setembre de 1797]), on apareix també un curt «Extrait d'une lettre du citoyen Ramond [...] sur deux voyages au Mont-Perdu, sommet le plus élève des monts Pyrénées» (datada a Barèges «5 jour compl. an 5»).

Un segon intent frustrat de Ramond per assolir el cim del Mont Perdut es durà a terme el 7 de setembre de 1797, amb el seu alumne Charles-François Brisseau de Mirbel (1776-1854) i l'administrador forestal Étienne-François Dralet (1760-1844): «Une échelle de glace [...]»

L'explicació del doble fracàs en l'ascens de 1797 al Mont Perdut, però amb la troballa dels fòssils, apareix el mateix 1797 amb el títol *Voyage au Mont-Perdu et dans la partie adjacente des Hautes-Pyrénées*, on Ramond restableix la veritat de les dues expedicions.

En aquestes expedicions Ramond troba la confirmació de la tesi de Dolomieu: les calcàries del Mont Perdut, molt riques en fòssils, són d'origen sedimentari marí. La conclusió és que no necessàriament les muntanyes més altes són únicament granítiques, cosa que obliga a formular una nova visió sobre la formació de la terra. S'aclareix també el misteri de la font de la cascada de Gavarnia, que desguassa cap al nord (posteriorment es confirmarà que té com a dipòsit l'estany Gelat), i el desguàs del llac del Marboré, cap al sud.

La fama de Ramond es farà immortal quan el 1802, essent professor d'Història natural a l'Escola Central de Tarba, arriba al cim del Mont Perdut, aleshores considerada la muntanya més alta del Pirineu. Primer, el 4 d'agost de 1802, hi envia Dralet acompanyat dels guies de Gèdre Gregorio Taula «Rondo» i Laurens, els quals, acompanyats per un pastor (o contrabandista, possiblement totes dues coses) de Bielsa o Pineta, arriben al cim el dia 6. El 10 d'agost, quatre dies després de l'arribada d'aquests tres homes al Mont Perdut, pagats per ell, Ramond repeteix el recorregut. Aquesta vegada, per guanyar temps, el grup (Mirbel, Pasquier, Dralet i els guies Rondo i Laurens) fan nit al peu de la bretxa de Tucarroya. Passen pel port de Pineta, baixen cap a la vall de Pineta i ataquen la cara est de la muntanya, remuntant pel sender de Tormosa i flanquejant cap al sud fins al coll d'Añisclo. Ramond arriba al cim del Mont Perdut a la tercera temptativa, i hi pren mesures baromètriques i fa diverses observacions. Meravellat pels paisatges del vessant sud, el 22 d'agost anirà a visitar el circ i canó d'Ordesa.

L'itinerari escollit cap al cim és especialment llarg i complicat: surten de la vall d'Estaubé, s'enfilen per la difícil xemeneia glaciària de Tucarroya, passen el port de Pineta, travessen les parets de Pineta en direcció al coll d'Añisclo, a l'oest del Mont Perdut, i pugen per les geleres i terrasses del vessant de la gelera nord-oest de la muntanya. Una segona gran expedició, el 7 de setembre, segueix el mateix itinerari però retorna per les parets i port de Pineta. La seva expedició reeixida serà exposada al *Journal des Mines* (Thermidor [juliol-agost] any XI [1803]), cosa que li suposa el reconeixement dels científics de l'època.

L'ascens al Mont Perdut presenta moltes similituds amb el que va protagonitzar Saussure al Mont Blanc (8 d'agost de 1786), on també fou precedit per Jacques Balmat i el doctor Michel Paccard el 3 d'agost. Per cert que, com hem explicat, Dolomieu era amic del fill de Saussure. Les relacions entre les ascensions dels Alps i dels Pirineus són, doncs, molt clares.

Allò que cal destacar és que aquests ardits exploradors, com els botànics del segle XVIII, no veien pas els Pirineus com una frontera, sinó únicament com un objecte científic. Recordem, per qui no estigui atent a la geografia, que el Mont Perdut és situat dins del territori espanyol, no en la línia de demarcació fronterera. I cal remarcar que les mencions a aquesta situació no mereixen la més mínima atenció en els relats de Ramond i Lapeyrouse.

Resulta paradigmàtica, en aquest sentit, la sorpresa de Lapeyrouse quan explica en el seu viatge de 1797 amb Ramond —explicació que ens dóna una idea del coneixement concret dels límits fronterers—:

Ce lac, placé environ à 3.110 mètres (1.600 toises) d'élévation, verse ses eaux à l'est, par une cascade à pic, dans la vallée espagnole de Béousse; ce qui démontre que le Mont-Perdu et ce lac lui-même sont en Espagne, et que la brèche de Tucarrois est la véritable limite française.

[Aquest llac, situat a 3.110 metres (1.600 canes) d'elevació, desguassa a l'est, per una cascada a pic, a la vall espanyola de Béousse [de Pineta]; cosa que demostra que el Mont Perdu i aquest mateix llac són a Espanya, i que la bretxa de Tucarrois és el veritable límit francès.]

Ramond presta atenció als fenòmens geològics i oblida el fet fronterer. S'interessa pels Pirineus però no ho fa per una muntanya mítica. Ell és l'«inventor» del Mont Perdu i el seu interès, com es palesa en les seves obres, és geològic, perquè la ciència no té fronteres. El seu interès no és ni polític ni de batre rècords d'alçada. S'interessa pel Mont Perdu per qüestions geològiques: «Du Mont-Blanc même, il faut venir au Mont Perdu: quand on a vu la première des montagnes granitiques, il reste à voir la première des montagnes calcaires» [Del Mont Blanc mateix, cal venir al Mont Perdu: quan s'ha vist la primera de les muntanyes granítiques, queda per veure la primera de les muntanyes calcàries.] (p. 115)

Estem molt lluny de l'interès polític i militar per la frontera, malgrat que ens trobem en el període 1797-1802, en un moment gens fàcil en les relacions francoespanyoles, lluny de la fase més virulenta del Comitè de Salut Pública (1793-primavera de 1794), en l'etapa del Directori (1795-1799).

No es pot oblidar que es tracta d'un interès molt específic i sobre unes qüestions molt concretes d'una de les zones dels Pirineus, ja que les zones de pastura i els itineraris per colls i enforcadures eren perfectament coneguts per pastors, comerciants i contrabandistes.

La voluntat investigadora de Ramond de Carbonnières fou premiada dedicant-li un dels pics dels massís del Mont Perdu —de les Tres Sorores (en aragonès *As Tres Serols*)—, el pic d'Añisclo, *Soum de Ramond* (3.260 m). Un nom francès per a un pic situat clarament en el vessant espanyol.

Tanta és la importància de Ramond de Carbonnières en el naixement del pirineisme que quan el 1865 a Bagnères-de-Bigorre —l'estació termal pirinenca freqüentada per l'elit muntanyenca— Émilien Frossard (1829-1898), Charles Packe (1826-1896) i Henry Russell (1834-1909) decideixen crear una societat promotora de l'excursionisme, li donaran el nom de *Société Ramond*.

L'atac rus al massís de la Maladeta i la seva maledicció

La culminació de l'ascens al Mont Perdut el 1802 va donar pas a una nova etapa, en la qual es va centrar l'atenció en el massís de la Maladeta.

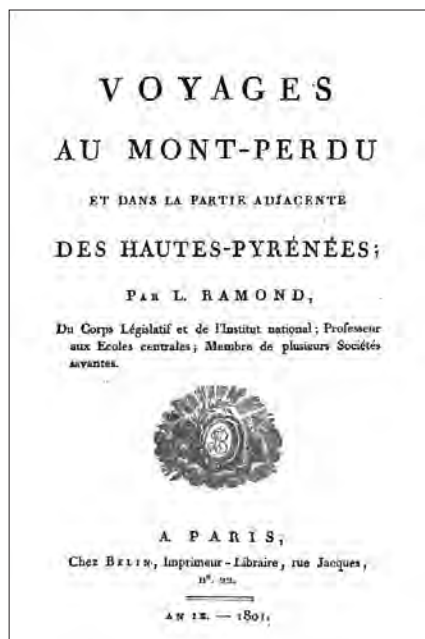
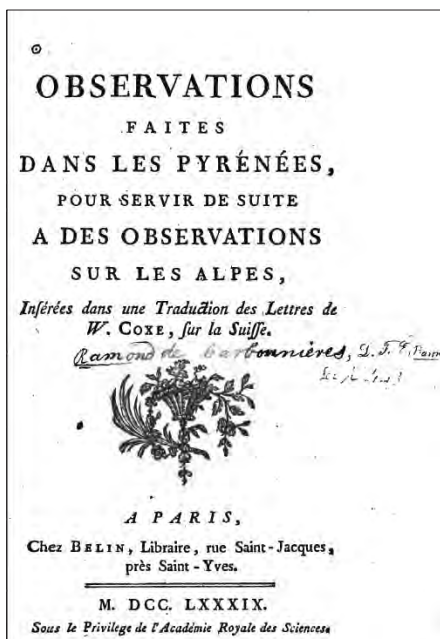
Dos elements varen influir en aquest canvi: per un costat l'enlluernament que el massís provocava en els excursionistes que des del balneari de Bagnères-de-Luchon s'atrevien a treure el cap al Portilló de Benasc. D'altra banda, la falera d'arribar al cim més alt dels Pirineus es renova, ja que els cartògrafs indiquen que potser el cim més alt no sigui el Mont Perdut —en realitat és el tercer, després del Posets, amb els seus 3.371 m. La primera ascensió «oficial» al Posets, el 6 d'agost de 1856, quasi quinze anys després de l'Aneto, la va fer el britànic Henry Halkett amb els guies de Luchon Pierre Redonnet i Pierre Barrau fill.

L'interès per aquest massís començà en primer lloc per la Maladeta (3.308 m, avui catorzè cim més alt) i, posteriorment, i definitivament, per l'Aneto (3.404 m). El perquè d'aquesta deriva rau en el fet que des del Portilló de Benasc tens davant clarament el cim de la Maladeta, mentre que l'Aneto queda amagat al darrere de la cresta dels Portillons. La manca de visió també és la que dificulta donar el relleu que es mereix al Posets o punta de Llardana (3.371 m), encara menys visible i accessible.

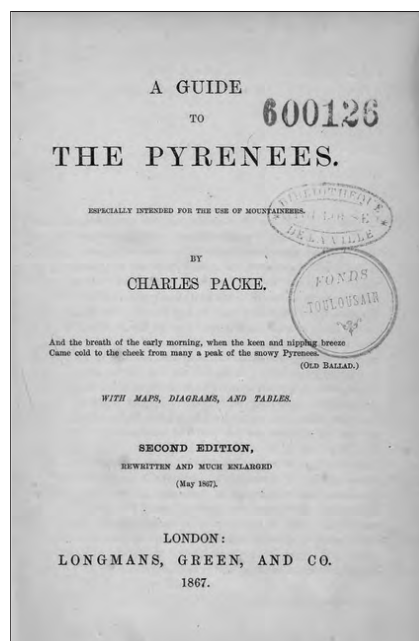
Tanmateix, allò que ningú no accentua és que aquest nou objectiu, el massís de la Maladeta, és totalment en territori espanyol, encara que durant molts anys —fins en fa cinquanta— el camí d'accés més fàcil era el del Portilló de Benasc, venint de Bagnères-de-Luchon o pel port de la Picada, des d'Artiga de Lin, a la Vall d'Aran. Continuem, doncs, en uns Pirineus on es van desdibuixant unes línies frontereres totalment artificials.

Els càlculs d'Henry Reboul tenen molt a veure amb aquest progressiu canvi d'orientació. El 1813 va mesurar de nou l'altitud dels principals cims dels Pirineus i va atribuir a l'Aneto una cota de 4.481 m. En el seu *Nivellement des principaux sommets des Pyrénées*, escrit el 1816 i publicat el 1817, desplaça per primer cop el cim pirinenc, fent-lo passar del Mont Perdut als Monts Maudits, i donant preeminència (cota de 3.469 m) al cim oriental del massís de la Maladeta, que anomena amb el nom del poble més proper, *Aneto*, que per una mala comprensió del dialecte local, deforma en *Nethou*.

Per aquests motius, el pic de la Maladeta fou el primer objecte d'atenció, ja que estava considerat el més alt de la zona. Els intents per arribar al cim van ser anteriors a la resta de pics de l'entorn, quasi paral·lels als del Mont Perdut. Els primers es deuen a Ramond de Carbonnières el 1787, Antoine Ferrière el 1801, i el geòleg i mineralogista francès Louis Cordier d'Abbeville (1777-1861). També aquí apareix la rivalitat entre Ramond i Picot de Lapeyrouse, ja que quan Ramond va iniciar l'examen de la Maladeta, Lapeyrouse va veure l'oportunitat, mitjançant persona interposada, d'arribar més alt que Ramond.

Louis Ramond de Carbonnières (1755-1827), amb els seus estudis geològics sobre el Mont Perdu va crear el pirineisme. Un francès obsedit per la muntanya calcària considerada la més alta del Pirineus, que era, però, en territori espanyol.

Henry Reboul –autor de *Nivellement des principaux sommets des Pyrénées* (1817)– va ser qui va indicar la supremacia de l'Aneto sobre tots els cims pirinencs. El cims de la Maladeta foren durant anys un reialme de l'excursionisme des de Bagnères-de-Luchon.

Charles Packe (1826-1896), autor de l'obra *A guide to the Pyrenees* (1863) i d'un important plànol del sector de la Maladeta (1:80.000).

Així doncs, el 1800 Lapeyrouse envia el seu jardiner, Antoine Ferrière, un bon excursionista, a l'assalt de la Maladeta. Amb el guia i fuster de Luchon Pierre Barrau «Pierrine», Ferrière assoleix una altitud superior al primer intent de Ramond al Mont Perdut, però davant les dificultats han de renunciar a pujar més amunt. Lapeyrouse, però, encara intenta una darrera carta a la Maladeta mitjançant Louis Cordier d'Abbeville, que segueix les indicacions de Ferrière.

El 8 d'octubre de 1802, Cordier, que havia participat en l'expedició de Napoleó a Egipte i havia estat company d'estudis de Dolomieu a l'Escola de Mines, surt de Luchon acompanyat del baró danès Bruum-Neergaard i «Pierrine» Barrau. Passen el port de Benasc i dormen al pla dels Estanys. L'endemà ataquen el pic d'Alba, que troben difícil, i es dirigeixen cap a l'aresta dels Portillons. Cap a 3.000 m, Bruum-Neergaard té mal d'alçada i no pot continuar. Segons sembla, Barrau i Cordier travessaren la gelera amb crampons, salvant la *rimaya* d'un salt, fins arribar a la cresta del cim, però abandonen en aquest punt.

La primera ascensió reeixida a la Maladeta la fa el metge i naturalista francès, però de nacionalitat russa, Friedrich Parrot, el 29 de setembre de 1817. L'acompanya el guia que coneix més bé la Maladeta, Barrau, que ja tenia 61 anys; surten de Bagnères-de-Luchon el dia 28, i pel port de Benasc, passen la nit a la Renclusa. L'endemà pugen la cresta de la Maladeta, passant la *rimaya* i troben una via per la cresta dels Portillons, que els porta al cim. Parrot va constatar que Reboul tenia raó i que, efectivament, l'Aneto era més alt que la Maladeta.

Johann Jacob Friedrich Wilhelm von Parrot era alemany. Va néixer el 1791 a Karlsruhe i va morir el 1841. Era metge i naturalista i un gran viatger. Parrot tenia una bona experiència d'alta muntanya: un dels cims del Mont Rosa porta el nom de Parrotspitze. El seu pare fou el primer rector de la Universitat de Tartu (1767-1852) i professor d'història natural i de filosofia a la Universitat Imperial de Dorpat (avui Tartu), a Estònia, sota el regnat del tsar Alexandre I, de qui era amic. El fill Parrot va cartografiar el Caucas el 1811, a l'edat de vint anys. Va lluitar en l'exèrcit del tsar contra Napoleó i posteriorment, ja com a cirurgià, va ser admès a l'Acadèmia de les Ciències de Sant Petersburg.

L'11 d'agost de 1824 succeeix un fet que trastocarà durant força anys els intents d'ascensions als Pirineus. Pierre Barrau, considerat el degà i màxim expert guia dels Pirineus, mor engolit en una esquerdada de gel, fet que causà una forta commoció. L'accident té lloc a la gelera de la Maladeta quan acompanya, amb 70 anys, dos estudiants, Édouard Blavier i Édouard de Billy, amb qui s'havia vantat de no anar encordat. Durant molts anys va existir un cert temor, si no pànic, a aventurar-se per les geleres, i no tan sols a la Maladeta, una muntanya considerada maleïda.

Fins el 13 d'agost de 1931, cent set anys després, la gelera de la Maladeta no va tornar a la llum unes despulles humanes —les van trobar els guies Jean Jourteau i Louis Battan— que de seguida són identificades com les de Barrau.

La «via espanyola» d'Anne Lister al Vinhamala

Abans, però, de descriure l'assoliment del pic màxim dels Pirineus, en aquest repàs per entendre els Pirineus dels botànics i excursionistes, autèntics precursors de la nostra visió actual del massís, cal parar atenció a la conquesta d'un dels pics mítics de la serralada, el Vinhamala.

El Vinhamala, o Viñamala, Viñemal, Vignemale o Comachibosa (en aragonès) és situat a la cresta fronterera, entre Osca i el departament dels Alts Pirineus. Té un vessant a la vall de Bujaruelo i els altres cap a Gavarnia i al llac de Gaube, on s'accedeix des del Pont d'Espagne, a Cauterets.

La primera ascensió coneguda (hi ha el dubte sobre el seu assoliment pels cartògrafs militars a finals del segle XVIII) fou realitzada el 8 d'octubre de 1837 per Henri Cazaux, un guia de Luz, i el seu cunyat Bernard Guillembet. Tot això passava tretze anys després de

Anne Lister, que va arribar al Vinhamala el 7 d'agost de 1838 pel «camí espanyol».

la desaparició de Barrau a la gelera de la Maladeta el 1824. I com que el record perdurava, la primera ascensió al Vinhamala es va fer sota aquests condicionants mentals: les geleres eren mortals, i la del Vinhamala o d'Ossoue, que té uns 0,6 km², ha estat considerada sempre la segona en extensió dels Pirineus, després de la de l'Aneto.

El cim s'assolí seguint una ruta que s'endinsava a Espanya. Avui el camí més freqüentat és des de la vall de Gaube o des de Gavarnia, fins al refugi Adrien Bayscellance (1829-1907), a l'Hourquette d'Ossoue (2.651 m), construït el 1899 amb un estil que recorda el de l'antic refugi d'Ull de Ter. Des d'allà es puja pel frontal de la gelera fins al pla superior. En aquest punt es veu una renglera de cims, tots per sobre dels tres mil metres, presidits per la Pique Longue.

El que sabem és el trajecte que feren un any després, quan una aguerrida excursionista, Miss Anne Lister (1791-1840),¹⁰ que aleshores tenia 47 anys, amb la seva amiga Anne Walker, contracta Cazaux. Aleshores apareix un contrincant en la cursa, el príncep de Moskowa, Napoléon Joseph Ney (1803-1857), fill del mariscal napoleònic Michel Ney, duc d'Elchingen (1769-1815), un «brave des braves», segons testimoni de Napoleó.

Per sorprendre els rivals, Anne decideix sortir immediatament, el dilluns 6 d'agost de 1838. El camí que faran, guiades per Cazaux i Guillembet, Charles i Sanjou, les porta fins a la cabanya de Saoussat-Debat, encara a la vall francesa de Gavarnia. L'endemà assoleixen el cim de la Pique Longue per una via que malauradament s'anomenarà via del Príncep de Moskowa, que passa (ara sí que se li atorga el seu nom) pel coll Lady Lister (encara que Miss Lister no era una *Lady*), entre el pic de Cerbillona i el pic Central. L'anglesa assoleix el Vinhamala a la una del migdia.

El que resulta interessant de destacar és que aquesta via d'ascens al Vinhamala, no gaire freqüentada, passava per territori espanyol, sense que aquest fet sigui esmentat ni comentat. La via per la qual Cazaux va portar la senyoreta anglesa era precisament el «camí espanyol», que passa pel circ de Labaza i el corredor de la Moskowa, a la vall espanyola del riu Ara, a Bujaruelo, i guanya la gelera del Vinhamala pel coll de Lady Lister, en la mateixa línia fronterera, entre el pic de Cerbillona i el pic Central. La frontera, per als antics excursionistes pirineistes, no existeix.

Dies després (11 d'agost de 1838) Napoléon Joseph Ney, príncep de la Moskowa, arriba al cim, amb el seu germà Edgar Ney, un criat i els guies Cazaux, Guillembet, Vincent, Baptiste Bareilles i Jean Marie. Però Guillembet, enviat endavant, fa desaparèixer l'ampolla que Anne Lister havia deixat al cim, seguint el costum de l'època, amb la seva tarja. Cazaux arriba a dir que Lady Lister va abandonar a la pujada i que el príncep havia fet la primera ascensió oficial.

El príncep de la Moskowa va pregonar als quatre vents que havia estat el primer d'arribar al Vinhamala. Anne Lister, consultat un advocat, va fer que Cazaux signés un certificat que restabliria la veritat: «personne d'autre [ella] n'a jamais monté si haut» [Ningú més no ha arribat mai tan amunt].

Je soussigné, Henri Cazaux, demeurant à Gèdre, déclare pour rendre hommage à la vérité, que le sept du mois d'août, j'ai servi de guide à Madame Ann Lister de Shibden Hall pour l'ascension qu'elle a faite le dit jour. Elle avait avec elle deux autres guides qu'elle avait pris à Luz, Jean-Pierre Charles et Jean-Pierre Sajous. Je certifie que tous ensemble nous sommes parvenus à la pointe la plus élevée du Vignemale et que, à ma connaissance, personne d'autre n'a jamais monté si haut. En preuve d'ascension, il a été dressé une espèce de colonne en pierres dans le milieu de laquelle nous avons mis une bouteille renfermant un papier que madame Lister a écrit la date du sept août, ses noms et les noms de ses guides; cette preuve matérielle durera longtemps si quelque autre voyageur aussi intrépide que Madame Lister ne va détruire ce petit monument. En foi de quoi, à Gèdre, le 17 août 1838. Signé en présence de Cazaux Henri, Alambon, Jean-Pierre Charles et Jean-Pierre Sajous, soussignés, attestent la vérité des faits rapportés dans la déclaration ci-dessus.

[Jo, sotasignat, Henri Cazaux, domiciliat a Gèdre, declaro per retre homenatge a la veritat que el dia set del mes d'agost he servit de guia a la senyora Ann Lister de Shibden Hall per a l'ascensió que ha fet en aquest dia. Anava amb dos guies més que havia contractat a Luz, Jean-Pierre Charles i Jean-Pierre Sajous. Certifico que tots junts hem arribat a la punta més elevada del Vinhamala i que, que jo en tingui coneixement, ningú més no ha arribat mai tan amunt. Com a prova de l'ascensió, s'ha alçat una mena de columna de pedres al mig de la qual hi hem posat una ampolla que contenia un paper on la senyora Lister ha escrit la data del set d'agost, els seus cognoms i els dels seus guies; aquesta prova material durarà molt de temps si cap altre viatger tan intrèpid com la senyora Lister no destrueix aquest petit monument. Per donar-ne fe, a Gèdre, 17 d'agost de 1838. Signat en presència de Cazaux Henri, Alambon, Jean-Pierre Charles i Jean-Pierre Sajous, sotasignats, testimonien la veritat dels fets consignats en la declaració de més amunt.]

Anne Lister no va deixar passar la injustícia que es feia amb ella. Va escriure en el seu diari:

Je ne fais pas les ascensions pour la gloire, je les fais pour mon plaisir. Et puis la gloire, qu'est-ce que c'est pour moi? Qu'est-ce qu'elle est pour n'importe qui? C'est un éclair fourchu qui frappe là où il tombe. Mais mon objet actuel est tout autre: enlever à ce prince prétentieux le laurier que Cazos lui a décerné, rendre hommage à la vérité. C'est tout ce que je désirais, car je ne suis pas portée à me laisser traiter ainsi.

[No faig pas les ascensions per la glòria, les faig per a plaer meu. I a més, què és la glòria per mi o per ningú? És un llampec que esclata fugaçment allà on cau. Ara, el meu objectiu actual és tot un altre: prendre-li a aquell príncep pretensions el llorer que Cazaux li va atorgar, retre homenatge a la veritat. És tot el que desitjava, perquè no he pas estat educada per deixar-me tractar d'aquesta manera.]

L'atac rus a l'Aneto

No serà fins el juny de 1842, quatre anys després del Vinhamala i vint-i-cinc després de la Maladeta, quan un rus —novament un personatge relacionat amb Rússia, com Parrot— va anar a Bagnères-de-Luchon. Es tracta de Platon Alexandrovich Tchihatcheff (1812-1892). Ell serà el primer de coronar el gegant dels Pirineus, l'Aneto, que des del 1817 Reboul havia assenyalat com a més alt de la serralada.

El jove no havia trobat inicialment ningú per anar-hi. Però no es va desanimar, marxà a Luz, on va contractar uns guies i pujà, entre d'altres, el Vinhamala i el Mont Perdut. A mitjan juliol va tornar a Luchon i, amb el comte Albert de Franqueville, va organitzar una expedició per pujar l'Aneto amb els caçadors Bernard Arrazu «Ursule», Pierre Redonnet «Nate», i els guies Pierre Sanio i Jean Sors «Argarot». El 20 de juliol de 1842 assoliren el cim seguint un llarg i espectacular recorregut que evitava les geleres de la Maladeta i de l'Aneto. A més, quatre dies després el rus tornà a fer el cim, aquest cop per la gelera de l'Aneto, tot desafiant la por derivada del record de Barrau.

Platon Alexandrovich Tchihatcheff fou un viatger i geògraf rus, que de ben jove ingressà a l'exèrcit i lluità a la guerra russoturca de 1828-1829. Després participà en la invasió de Polònia de 1831. Descobrí la seva autèntica vocació llegint els escrits d'Alexander von Humboldt. Així, el 1833 deixà l'exèrcit i viatjà per Europa; el 1835 emprengué una exploració de tres anys pel continent americà, que va començar al Canadà i va acabar a l'Argentina; va buscar, a més, una via per anar del Pacífic a l'Atlàntic travessant els Andes. Entre 1839 i 1840 va participar en l'accidentada expedició russa al khanat de Khiva (actual Uzbekistan), on va haver de suportar diferències de temperatura entre l'estiu i el hivern de fins a 80° C.

L'agulla de Tchihatcheff (3.052 m), a la cresta de Llosàs, a l'esquena de l'Aneto, ens el recorda. Entre els molts escrits que publicà destaquen «Un viatge a través de les Pampes de Buenos Aires» i «Ascension au pic de Néthou».

Cent ans aux Pyrénées (1898-1904) (1898) d'Henri Beraldi

És molt simptomàtic que la primera vegada que es troba el terme *pirineisme* (en francès, *pyrénéisme*) és en el prèambol del primer dels set volums de què consta l'obra d'Henri Beraldi, *Cent ans aux Pyrénées* (1898-1904), de l'any 1898:

Il y a fallu un siècle d'efforts, dont la trace est une série d'écrits formant l'histoire du pyrénéisme —on dit pyrénéisme comme on dit alpinisme [...].

[Ha calgut un segle d'esforços, la petja dels quals és una sèrie d'escrits que formen la història del pirineisme —diem *pirineisme* de la mateixa manera que diem *alpinisme* [...]]

Cal recordar que el mot *alpinisme* es remunta a una vintena d'anys abans, al 1876, i que el Club Alpí Francès havia estat creat a París feia molt poc, el 1874.

L'amo del Vinhamala, el comte Henry Russell

Quan fa tan sols dos anys, el 2009, que es va celebrar el centenari de la seva mort, crec que cal mencionar, amb justícia, el gran excursionista pirinenc Henry Russell¹¹ i veure la seva concepció dels Pirineus.

Apunto, per reemprendre el fil deixat amb Anne Lister, que l'11 de febrer de 1869 el comte Henry Russell (1834-1909), amb els guies Hippolyte i Henri Passet, aconsegueix la primera ascensió hivernal al Vinhamala, que és la primera feta a tot Europa.

Russell també tindrà un gran protagonisme en l'ascensió, el 7 d'agost de 1889, del Couloir de Gaube, una via d'ascens al Vinhamala especialment difícil, feta per Henri Brulle, Jean Bazillac i Roger de Monts, conduïts pels guies Célestin Passet i François Bernat-Salles.

El 5 de desembre de 1888, Russell demana al prefecte dels Alts Pirineus la concessió del Vinhamala (200 hectàrees entre 2.300 i 3.300 m). El lloguer anual és fixat en un franc per 99 anys, a partir de gener de 1889.

Henry Russell, l'amo del Vinhamala, autor d'una imprescindible lectura excursionista: *Souvenirs d'un montagnard* (1878, primera edició).

Henry Russell va coronar el Vinhamala 33 vegades, la darrera quan tenia 70 anys.

Com a amo d'aquesta muntanya es va fer preparar set grutes artificials que encara avui són visitables: tres al costat del coll de Cerbillona (la vil·la Russell, la gruta dels Guies i la de les Dames), una sota del cim de la Pique Longue (la gruta del Paradís), i tres al final de la gelera d'Ossoue (les grutes Bellevue).

Però per entendre la concepció pirineista de Russell, cal veure les diverses redaccions dels *Souvenirs d'un montagnard* (1878, 1888, 1908), la seva gran obra. Són llibres plens de retocs, però forneixen moltes reflexions, encara que ens centrarem en la seva redacció final.

La primera edició, no venal, *Souvenirs d'un montagnard*, de 1878, parteix d'una concepció cronològica. Russell explica les seves ascensions en l'ordre cronològic.

Però en la darrera edició, de 1906, deixa un ordre molt diferent: ordena les muntanyes pirinenques d'oest a est i en dos grans grups, «Pyrénées françaises & franco-espagnoles», les del vessant francès i fronterer, i «Pyrénées espagnoles».

Cal dir que en la seva obra *Les Grandes Ascensions des Pyrénées. D'une mer à l'autre. Guide spécial du piéton, orné de 12 cartes* (1866) utilitza el criteri alfabètic per ordenar les ascensions, començant pel Canigó.

La manera d'ordenar les muntanyes a *Souvenirs d'un montagnard* de 1906, pot fer pensar que hi ha un retorn a la concepció de frontera. No crec que sigui el cas. Malgrat que el comte Henry Russell va dividir les seves excursions en dues zones, la francesa i l'espanyola, és curiós que no esmenta mai en aquesta obra la paraula *frontière*.

Russell suposa una variant en el naixent pirineisme, ja que concep la muntanya no pas amb criteris científics, com encara fa el seu freqüent company d'excursions Charles Packe (1826-1896), autor d'un important plànol del sector de la Maladeta (1:80.000) i de l'obra *A guide to the Pyrenees* (1863).

Préface

Pour éviter l'incohérence et le désordre, vilains défauts que le lecteur français pardonne guère, j'ai adopté dans ces récits ce qu'on pourrait appeler l'ordre «naturel», au lieu de l'ordre «chronologique».

Je promène mon lecteur longitudinalement de l'Ouest à l'Est, d'un bout à l'autre des Pyrénées. Mes ascensions se suivent méthodiquement dans l'ordre géographique, d'une mer à l'autre, et sans aucun rapport avec leurs dates. Commençant à Biarritz, elles se terminent à Perpignan.

J'espère que mon ouvrage y gagnera en clarté: car, en l'ouvrant à tout hasard, on y trouvera toujours groupées ensemble, comme dans un dictionnaire, toutes les montagnes d'une même région, et toutes mes ascensions d'une même montagne. Toute autre méthode m'aurait mené droit au chaos.

J'ai aussi séparé complètement (et pour cause), les Pyrénées Françaises (ainsi que celles de la frontière), de la chaîne Espagnole, qui a une importance extrême, et ne ressemble en rien à

l'autre. Cette division, non seulement justifiée, mais imposée par le contraste extraordinaire et radical que présentent presque partout les deux versants des Pyrénées, rendra mon livre plus homogène que si j'avais mêlé dans mes récits des régions dont l'aspect, les beautés, les couleurs, le climat, et tous les caractères, diffèrent autant que l'Europe et l'Afrique. Tout change à la frontière.

Dans une troisième partie, j'ai réuni sous le titre un peu vague de *Varia*, une foule d'articles où j'ai capricieusement mêlé beaucoup de choses: un résumé de mes lointains Voyages, mes trois courses dans les Alpes, des nuages, de la musique, de la philosophie, et même de la psychologie. Cette fin de mon volume est donc une mosaïque. Mais si les Pyrénées n'en ont pas inspiré toutes les pages, c'est sous leur influence et sous leur ciel qu'elles ont été écrites. Un souffle Pyrénéen y a passé, et il me semble qu'il y circule un peu partout, même dans l'histoire de mes voyages aux bouts du monde, comme le sang dans les veines, comme le vent sur les flots, ou comme ces phrases émues, subtiles et triomphales, qui dans une symphonie, reviennent sans cesse, palpitent sur tous les tons, et laissent dans l'âme une impression unique et dominante, malgré les mille métamorphoses que le compositeur aime à leur faire subir, et les broderies variées à l'infini, dont il les enguirlande, pour nous distraire ou nous éblouir.

[Per tal d'evitar la incoherència i el desordre, enutjosos defectes que el lector francès no perdona gaire, he adoptat en aquests relats el que es podria anomenar ordre «natural», en lloc d'ordre «cronològic».

Faig passejar-se el meu lector longitudinalment, d'oest a est, d'un cap a l'altre dels Pirineus. Les meves ascensions se segueixen metòdicament en l'ordre geogràfic, d'una mar a l'altra, i sense cap relació amb les dates de realització. Comencen a Biarritz i acaben a Perpinyà.

Espero que el meu llibre hi guanyarà claredat: obrint-lo a l'atzar, s'hi trobaran sempre agrupades, com en un diccionari, totes les muntanyes d'una mateixa regió, i totes les meves ascensions d'una mateixa muntanya. Qualsevol altre mètode m'hauria conduït de dret al caos.

També he separat completament (i amb raó), els Pirineus francesos (i també els de la frontera), de la cadena espanyola, que té una importància extraordinària, i no s'assembla en res a l'altra. Aquesta divisió, no tan sols justificada, sinó també imposada pel contrast extraordinari i radical que presenten gairebé arreu els dos vessants dels Pirineus, farà el meu llibre més homogeni que si hagués barrejat en la meua narració regions que difereixen tant com Europa i Àfrica en l'aspecte, la bellesa, els colors, el clima i tots els caràcters.

En una tercera part, he reunit sota el títol una mica vague de «*Varia*», una colla d'articles on he barrejat capriciosament moltes coses: un resum dels meus llunyans *Voyages*, les meves tres expedicions als Alps, núvols, música, filosofia, i fins i tot psicologia. Aquest final del meu volum és, per tant, un mosaic. I si els Pirineus no han inspirat totes les pàgines, és ben cert que totes elles han estat escrites sota la seva influència i el seu cel. Una alenada dels Pirineus hi ha passat, i em sembla que hi circula una mica arreu, fins i tot en la història dels meus viatges a l'altre cap del món, com la sang a les venes, com el vent en les onades, o com aquelles frases emotives, subtils i triomfals, que en una simfonia retornen inacabablement, bateguen en tots els tons, i deixen en l'ànima una impressió única i dominant, malgrat les mil metamorfosis a les quals al compositor li agrada de sotmetre-les, i els brodatats canviants fins a l'infinit, amb els quals les engalana, per distreure'ns o meravellar-nos.]

En el cas de Russell, la diferència entre el vessant nord i el vessant sud és clarament «les coses belles, els colors, el clima». Però cal constatar que el vessant sud, on hi ha les màximes altures (massissos de Posets i Maladeta-Aneto), és aquell pel qual Russell té una major estima, és el terreny «salvatge» on patirà els majors ensurts personals, i no per accidents excursionistes, sinó per accidents humans. És on intenten atacar-lo uns bandolers, al Cotiella l'estiu de 1870, on hi ha vistes sobre el «desert» de la plana d'Osca i Saragossa, etc.

Els dos mons del Pirineu, amb Russell, tenen característiques humanes, de civilització. Hi ha una frontera física i humana, però no administrativa, és un tot.

En aquest sentit, Russell, com també va fer el seu amic Packe, explora el vessant espanyol i li confereix personalitat pròpia, pel simple fet que era poc conegut. Packe va consagrar-se a l'estudi dels Pirineus a partir de 1857 i ja l'any següent començava l'estudi del conjunt de la Maladeta, dels Posets (on arriba com a segona ascensió coneguda, el 1861), i del Ballibierna (primera ascensió el 1864).

Crec que aquesta visió, que podríem haver fet amb més calma i detalls, no deixa cap dubte sobre com el món botànic i excursionista va fer capgirar el concepte de frontera i de Pirineus per esdevenir cada cop més un accident geogràfic que forma un conjunt que mereix una vertebració dins de l'espai europeu.

Els balnearis del pirineisme

Moltes de les poblacions que hem anat esmentant —Panticosa, Barèges, Cauterets i Bagnères-de-Luchon— tenen en comú que posseeixen balnearis. Tan sols en trobem a faltar a Gèdre i Gavarnia. La relació entre pirineisme i balnearis és evident, i per això farem un repàs d'aquestes instal·lacions en aquestes poblacions i en algunes altres.

L'estació termal de Barèges

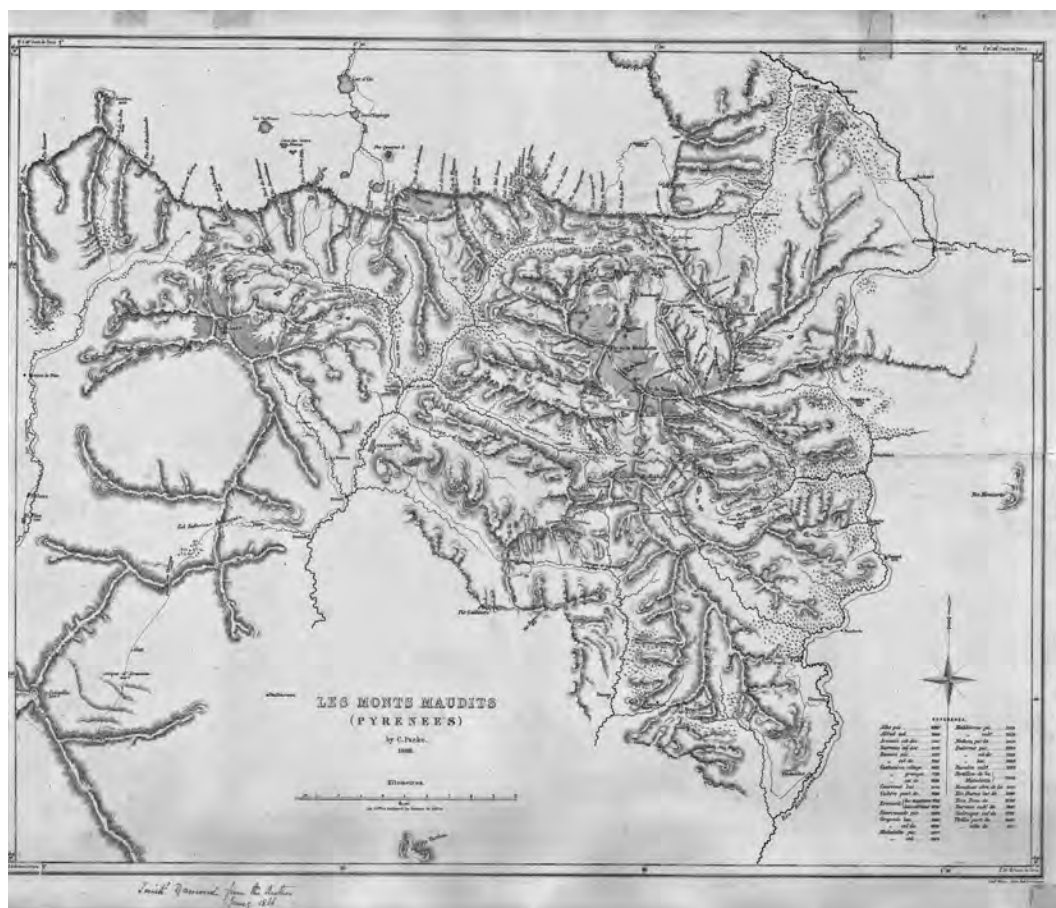
En aquesta estació balneària va sojornar el cardenal de Rohan, acompanyat per Ramond de Carbonnières, l'estiu de 1787. Ramond, que ja estava amarat del coneixement dels Alps, va enamorar-se dels Pirineus, que des de Baregès mostren ja els grans cims.

Barèges és situada a molta alçada (1.250 m), a la Val de la Batsus, al peu del coll del Tourmalet i al costat del pic del Migdia de Bigorra. És l'estació termal més alta del Pirineu francès, i les virtuts de les seves aigües són celebrades ja per Jean Moulaus en la seva obra publicada el 1718 *Les vertus des eaux minérales de Baignères et Barèges*. Avui, mitjançant

la central hidroelèctrica de Pragnères i immensos túnels, capta les aigües del massís del Néouvielle.

Aquest balneari deu el seu renom a Madame de Maintenon (1635-1719), cuidadora dels fills naturals de Lluís XIV (1638-1715), amb qui es va casar a la mort de la reina el 1683. Durant la seva estada el 1675, datant les seves cartes a Barèges, va posar el topònim de moda, fins al punt que aquesta denominació va donar nom a la vall del Bastan.

El 1680, François Michel Le Tellier, marquès de Louvois (1641-1691) secretari d'Estat i ministre d'Estat de Lluís XIV va anar a Barèges per guarir-se una fractura de cama. Retornat a Versailles, va obtenir de Jean-Baptiste Colbert (1619-1683) crèdits per a les

Plànol del sector de la Maladeta (1:80.000), dibuixat per Charles Packe (1826-1896).

primeres instal·lacions termals militars, tot enmig de l'*affaire des Poisons* —un escàndol on hi havia una clara rivalitat entre ells dos—, que va tenir lloc entre 1679 i 1682.

Estació termal de Cauterets

L'estació termal de Cauterets és a l'oest de Barèges, al costat de Luz-Saint Saveur.

La seva fama li prové de les visites de Margarida de Navarra (1492-1549), l'autora de *L'Heptaméron* (1558).

Entre els visitants cèlebres de Cauterets cal citar, abans de Margarida de Navarra, el noble Gaston Phoebus (1331-1391), comte de Foix i vescomte de Béarn, autor del *Livre de chasse*. També va visitar l'estació Hortènsia Eugènia Cecília de Beauharnais (1783-1837), princesa francesa i reina d'Holanda (1806-1810), i la legitimista francesa Carolina de Borbón-Dos Sicílies (1798-1870), mare del fill del miracle.

Ja al segle XIX són nombrosos els literats que hi van: George Sand el 1825, François-René de Chateaubriand el 1829 i Victor Hugo el 1843. També altres celebritats de l'època hi fan cap, ja que Bernadette Soubirous (1844-1879), de Lorda, malalta d'asma, va estar-hi diverses vegades entre 1858 i 1859, quan ja havia pretesament vist la verge entre l'11 de febrer i el 16 de juliol de 1858. Charles Louis Napoléon Bonaparte (1808-1873), president de la Segona República Francesa (1848) i segon emperador dels francesos, amb el nom de Napoleó III (1852-1870), fill d'Hortènsia Eugènia Cecília de Beauharnais, també va ser al balneari.

Cauterets va ser fonamental per familiaritzar l'elit francesa amb la majestuositat dels Pirineus, ja que és a una hora i mitja del llac de Gaube, des d'on es pot gaudir d'una de les millors panoràmiques de l'imponent Vinhamala.

Estació termal de Bagnères-de-Luchon

Bagnères-de-Luchon o Luchon (en occità *Banhèras de Luishon*) és situat a l'Alta Garona, i avui és l'estació termal més freqüentada dels Pirineus. Se la coneix com *la reine des Pyrénées*, tal com la va batejar el gran pirineista Vincent de Chausenque el 1834 en l'obra *Les Pyrénées ou voyages pédestres*.

Luchon va ser determinant per al descobriment dels Pirineus i dels seus cims més emblemàtics. Des d'aquí varen iniciar-se les primeres aproximacions al gran massís de la Maladeta, situat completament dins del territori espanyol.

Fins a finals del segle XIX no comencen les ascensions als pics de la Maladeta des de Benasc. Els grans escaladors catalans que van inicialment a la Maladeta, hi arriben per Luchon. És el cas d'Emili Juncadella, per exemple.

Malgrat que hi ha indicis d'ocupació més antiga, la tradició diu que cap al 76 aC un soldat romà de Pompeu del campament romà de Lugdunum (Saint-Bertrand-de-Comminges) que patia una malaltia a la pell va venir a immerngir-se en les aigües termals de Luchon, i en va descobrir les propietats curatives.

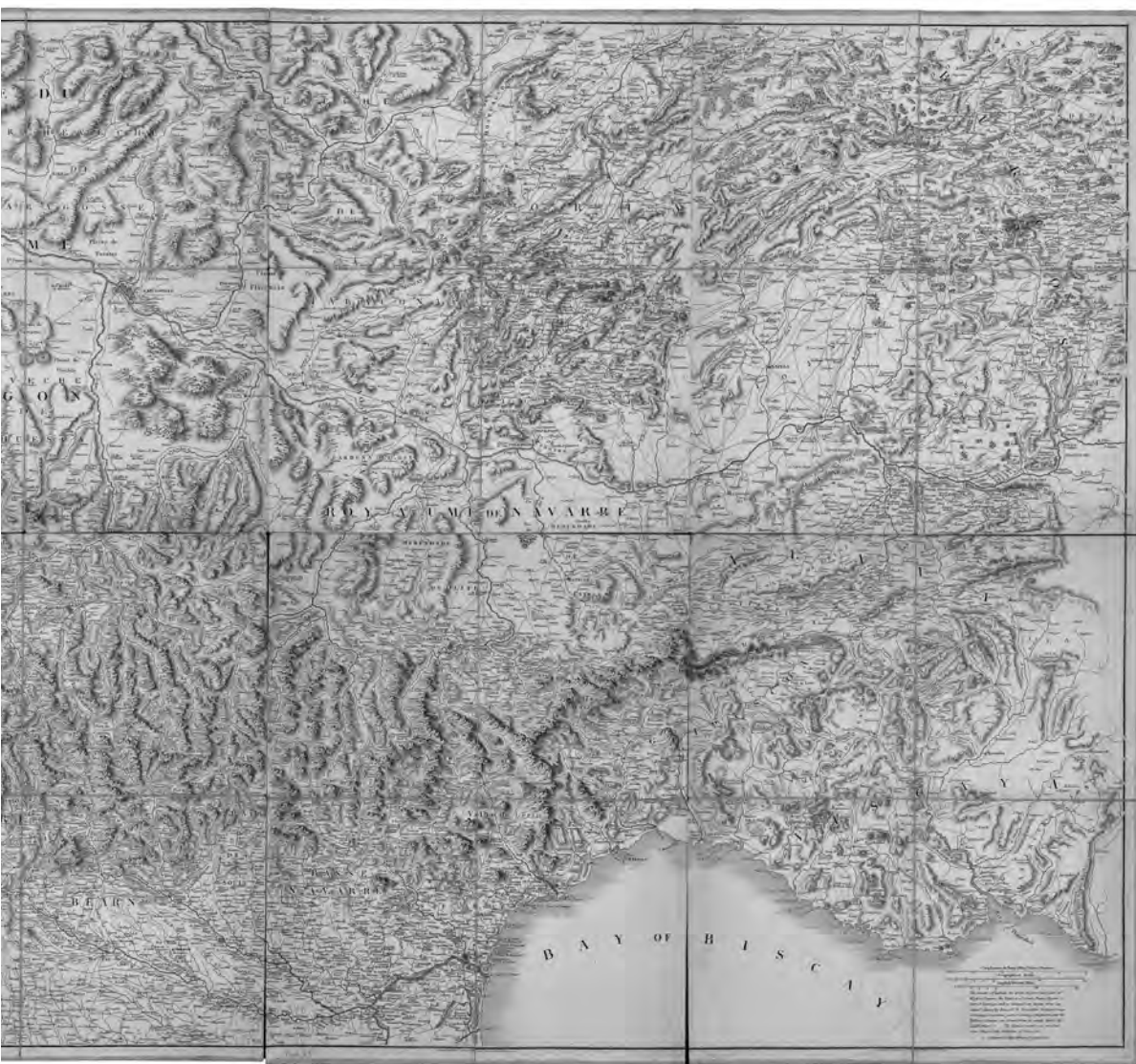
Durant l'època romana la utilització dels banys termals de Luchon experimenta un cert desenvolupament: «Balneum Lixonense post Neapolitense primum» [Les termes de Luchon són les primeres després de Nàpols.] No és estrany, doncs, que Juli Cèsar parli d'aquesta regió en els seus *Comentaris*.

Cap al 1200, l'orde dels Hospitalers de Sant Joan de Jerusalem es va instal·lar a la zona per guardar el pas muntanyós del port de Benasc, un camí secundari cap a Sant Jaume de Galícia. La creació dels primers edificis de l'Hospice de France daten d'aquesta època.

Portilló de Benasc, el pas natural entre Bagnères-de-Luchon i el massís de la Maladeta, en una foto de 1875 d'Eugène Trutat, fotògraf, pirineista, geòleg i director del Museu d'Història Natural de Tolosa.

El plànol francès de 1730 de François de La Blottière (1673-1739) i l'enginyer militar Roussel «A map of the Pyrenees and the adjacent provinces», editat a Londres el 1809. És de destacar l'orientació invertida sud-nord. Els Pirineus i el relleu muntanyós hi tenen una gran presència.

El 1759 el baró Antoine Mégret d'Étigny (1719-1767), intendent de la Gascunya, és enviat a Luchon. Obre carreteres, malgrat que necessita una companyia de dragons per dominar la població, que es mostra contrària a l'obra. El 1761 reorganitza les termes, i estableix les bases del seu futur. El 1763 va convidar a prendre les aigües a Louis François Armand de Vignerot du Plessis (1696-1788), tercer duc de Richelieu i mariscal de França, que hi tornarà el 1769 amb una gran part de la cort. L'estació termal obté el seu gran llançament propagandístic.

Nombrosos visitants han passat per Luchon, entre els quals cal destacar l'emperadriu (1853-1871) Maria Eugenia Palafox de Guzmán-Portocarrero y Kirkpatrick de Closbourn, coneguda com a Eugenia de Montijo (1826-1920), esposa de Napoleó III.

Eugène de Lamartine, el príncep Louis Napoléon Bonaparte (fill de Louis Napoléon Bonaparte), Edmond Rostand, Gustave Flaubert, Guy de Maupassant i Alfons XIII d'Espanya han estat visitants d'aquesta popular i elegant estació termal.

L'arribada del tren a Luchon el 1873 i la construcció del casino el 1880 varen augmentar-ne la popularitat entre els incipients turistes, popularitat que va créixer encara amb l'obertura de l'hotel Superbagnères (1922), unit per tren cremallera amb Luchon.

Luz-Saint-Sauveur

Luz-Saint-Sauveur (en occità, Lus e Sant Sauvaire), que forma part del departament dels Alts Pirineus, a mig camí de Barèges i Cauterets, compta també amb unes termes de renom, explotades des del segle XVI i especialment concorregudes al segle XIX.

Hi varen fer estades de cura la duquessa d'Angulema i de Berry, i també l'emperadriu Eugenia de Montijo, esposa de Napoleó III, que hi va fer construir el pont Napoleó, sobre el *gave* (als Pirineus francesos, 'torrent') de Pau, el riu que formen els *gaves* de Gavarnia i de Bastan. La primera pedra fou col·locada l'1 de setembre de 1860, fou obert al trànsit el 30 de juny de 1861, i l'emperador francès el va visitar el setembre de 1863. El pont fa 68 metres de llarg i és situat a 63 metres sobre el riu, amb un arc de 42 metres de diàmetre. Napoleó va fer-hi construir (1859) també la Chapelle Solférino, sobre les ruïnes de l'antiga capella de Sant Pere.

Victor Hugo (1802-1885) es va allotjar a casa de Madame Souberbie, entre el 30 d'agost i l'1 de setembre 1843, i va dibuixar l'església de Luz i el castell de Santa Maria. Descriu així Luz:

Charmante vieille ville [...] délicieusement située dans une profonde vallée triangulaire. Trois grands rayons de jour y entrent par les trois embrasures des trois montagnes. Quand les miquelets et les contrebandiers espagnols arrivaient d'Aragon par la Brèche de Roland, ils apercevaient tout à coup à l'extrémité de la gorge obscure une grande clarté, comme est la porte d'une cave à ceux qui sont dedans. Ils se hâtaient et trouvaient un gros bourg éclairé de soleil et vivant. Ce bourg, ils l'ont nommé Lumière, Luz.

[Antiga i encantadora vila [...] deliciosament situada en una profunda vall triangular. Tres grans raigs de llum hi entren per les tres enforcadures de les tres muntanyes. Quan els miquelets i els contrabandistes espanyols arribaven d'Aragó per la bretxa de Rotllà, albiraven sobtadament a l'extrem de la gorja obscura una gran claror, com passa amb la porta d'un soterrani per als qui són a l'interior. S'apressaven i trobaven una gran vila il·luminada pel sol i viva. Aquesta vila, la van anomenar *Luz*.]

També hi va ser Hippolyte Taine (1828-1893) (vegeu el seu *Voyage aux Pyrénées* [1858], amb il·lustracions de Gustave Doré).

A Luz hi ha una església templària dels hospitalers de Sant Joan, dels segles XII i XIII.

Al costat de Luz-Saint-Sauveur, a 14 quilòmetres, hi ha l'estació d'esquí de Luz-Ardiden, famosa com a final d'etapa en moltes edicions del Tour de França. A 24 quilòmetres, després de coronar el coll del Tourmalet, hi ha l'estació d'esquí de La Mongie.

Originari de Luz era el celebrat guia Henri Cazaux, el primer que va pujar al Vinhamala, el 1837.

Aigües de Ribes de Freser, Rusiñol i el Taga

Ens queda encara un exemple important de la influència dels balnearis en l'excursionisme català.

En les seves beceroles, el juliol de 1880, Santiago Rusiñol va explicar les seves «Impressions d'una excursió al Taga, Sant Joan de les Abadesses i Ripoll».¹²

En aquest article s'esmenten els establiments termals ripollesos: «[...] pel camí que uneix els banys de Ribes amb l'establiment de Montagut, contemplàvem amb vertader interès el pic del Taga.»

L'excursió, segons la narració del polifacètic artista, és esperada amb gran expectació i nerviosisme:

22 juliol de 1880.— És la una del matí. Tots som puntuals a la cita, plens del més gran entusiasme. Una força nerviosa ens impulsa per a la marxa, i el Taga sembla que té un imant en el seu

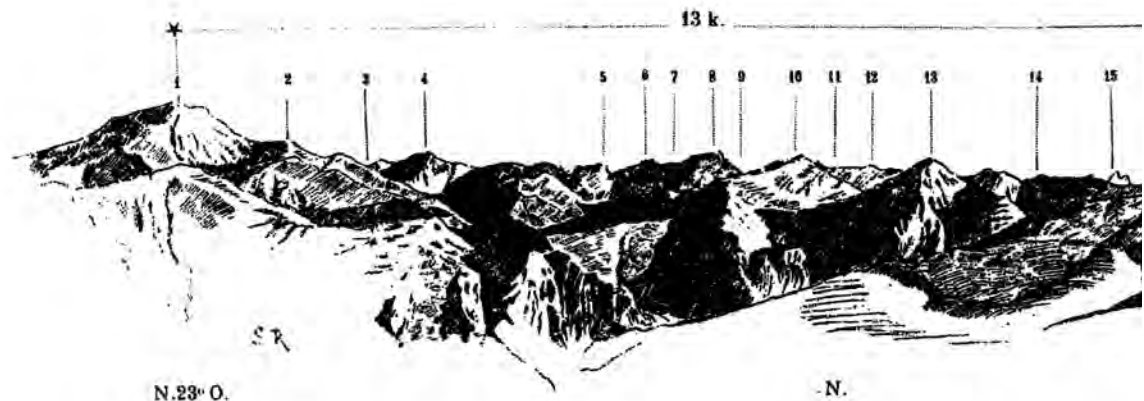
pic que ens atrau i ens encisa. Per la meua part, puc assegurar que aquesta nit no he dormit poc ni molt; que tantes vegades com ho he provat, el Taga se m'ha presentat davant, i encara que l'agulla del rellotge crec que caminava, mai no arribava a la una. Crec que els altres hauran fet el mateix, puix que en comparèixer jo, creient ésser molt puntual, els he trobat ja esperant-me.

Els tres excursionistes, que sortiren de l'establiment de Montagut d'Aigües de Ribes, passaren a una hora matinera per Ribes, on trobaren una rècula de matxos de traginers, i a les 4.30 hores assoliren el cim del Taga, des d'on contemplaren l'albada.

La narració de Rusiñol és acompanyada d'un dibuix titulat «Mont Taga. El Taga des de la vall de Ribes» i d'una panoràmica «El Pirineu des del cim del Taga», on hi ha una llegenda dels pics que s'albiren des del cim, que diu: «Notes.— La primera xifra, indica l'altitud en

LO PYRINEU DES

Lim. 9.ª.—(Dibuix de D. S. Rusiñol.—Nor

El panorama des del
Taga dibuixat per
Santiago Rusiñol
(1881) en l'article
«Impressions d'una
excursió al Taga, Sant
Joan de les Abadesses
i Ripoll», publicat a
*Anuari de l'Associació
d'Excursions Catalana*
(any primer, 1881
(1882), p. 27-53).

1. Puigmal.. 2,989 m. (15'2 k.)	5. Pic de Llorens. 2,832 m. (50 k.)	9. Coll del Pas del Porch. 2,461 m. (18'8 k.)
2. Pic del Segre. 2,795 m. (16'3 k.)	6. Pic d'Eyna. 2,785 m. (18'6 k.)	10. Coma de Vaca. (11'6 k.)
3. Coll de Pinestrelles. 2,568 m. (17'6 k.)	7. Coll de Naussons. (18'2 k.)	11. Primer Pic de Vache. 2,812 m. (17'9 k.)
4. Pic de Pinostrelles.. . . . 2,820 m. (18'2 k.)	8. Pic de la Font del Gegant. 2,800 m. (18 k.)	12. Segon Pic de Vache. 2,830 m. (17'8 k.)

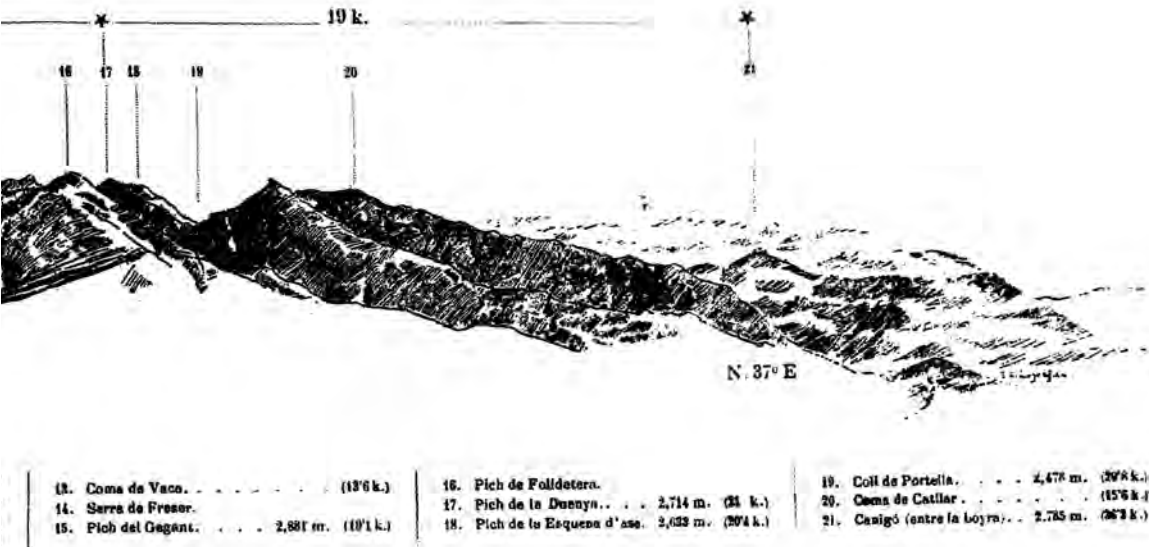
NOTAS. — La primera xifra indica l'altitud en metres; la segona entre () la distancia en kilòmetres, en línia recta desde lo cim del Taga.
La línia recta del Puigmal al Canigó mida 32 kilòmetres y passa precisament per lo Pic del Gegant (n.º 15) y lo de la Duenya (n.º 17).

metres; la segona, entre (), la distància en quilòmetres, en línia recta, des del cim del Taga. La línia recta del Puigmal al Canigó amida 32 quilòmetres.» El dibuix i exactitud d'aquesta panoràmica espectacular és autèntificada: «Dibuix d'en Santiago Rusiñol.— Noms, xifres i orientació per Àlvar de Gàndara.»

Ens trobem en els inicis de l'excursionisme català. L'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (ACEC) fou creada el 26 de novembre de 1876. Com a conseqüència d'una escissió va néixer, el 21 de setembre de 1878, l'Associació d'Excursions Catalana (AEC).¹³ A aquesta segona associació va pertànyer Santiago Rusiñol i d'ell podem comptar amb aquesta aportació a la literatura i la imatgeria excursionista.

DE LO CIM DEL TAGA

ns, xifres y orientació per D. Alvar de la Gàndara.

Conclusions

Sense pretensions d'exhaustivitat ni d'establir dogmes de fe, crec que podem extreure algunes conclusions:

1. El naixement del modern concepte de *Pirineus* apareix unit amb el desig de coneixement científic del territori (botànica, cartografia, geologia), passant per sobre de les fronteres polítiques delimitades pel tractat dels Pirineus (1695), que mai foren una ferma realitat fins passat el primer terç del segle xx, amb la Guerra Civil Espanyola i la Segona Guerra Mundial.
2. La mateixa necessitat de conèixer i fixar científicament el territori mitjançant els cartògrafs militars a finals del segle xvii, cent anys després del tractat del Pirineus (1695) va possibilitar un coneixement del territori fins aleshores desert, ja que no tenia possibilitats d'explotació ramadera.
3. El coneixement del territori dels Pirineus té molt a veure amb una nova mirada a la realitat geogràfica que li donen viatgers i visitants passavolants, *turistes* en la nostra versió, que varen utilitzar les fonts termals existents, sobretot a l'àrea central francesa dels Pirineus.

Bibliografia

BERALDI, Henri (1898). *Cent ans aux Pyrénées* (1898-1904).

BUBANI, Pietro (1897). *Flora pyreneaea*. 4 volums.

——— (1878). «Cenno storico dei miei viaggi botanici nei Pirinei, e dello studio fatto in vista della flora di essi monti», a *Dunalia*.

FELIU, Marcos (1999). *La conquista del Pirineo*.

MARTÍNEZ EMBID, Alberto (2002). *Aneto. Monarca del Pirineo*.

PACKE Charles (1863). *The guide of the Pyrénées*.

PICOT DE LAPEYROUSE, Philippe-Isidore (1795). *Figures de la flore des Pyrénées, avec des descriptions*.

——— (1813). *Histoire abrégée des plantes des Pyrénées et Itinéraire des botanistes dans ces montagnes*.

——— (1791). *Histoire des plantes des Pyrénées*.

——— (1818). *Supplément à l'Histoire abrégée des plantes des Pyrénées*.

POURRET Pierre André (1788): *Extrait de la Chloris Narbonensis, Renfermée dans la Relation d'un Voyage fait depuis Narbonne jusqu'au Montserrat*.

RAMOND DE CARBONNIÈRES Louis (1789). *Observations faites dans les Pyrénées, pour servir de suite à des observations sur les Alpes*.

——— (1797). *Voyage au Mont-Perdu et dans la partie adjacente des Hautes-Pyrénées*.

REBOUL Henry (1817). *Nivellement des principaux sommets des Pyrénées*.

——— (1790). *Exposition d'un nivellement fait dans les Pyrénées*.

RUSSELL, comte Henry (1878 i 1908). *Souvenirs d'un montagnard*.

——— (1866). *Les grandes ascensions des Pyrénées*.

Notes

- 1 Agraïm la traducció d'aquests versos a Miquel Sitjar i Serra.
- 2 Lluís CASASSAS I SIMÓ (1985), «Paper de la frontera a les valls altes de la capçalera del riu Ter», a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* (2), Institut d'Estudis Catalans.
- 3 Coneixem exactament la composició de la part francesa: el mariscal de camp Jean-Baptiste d'Omano, cinc oficials topògrafs i tres de geodèsics, un dels quals era Reinhart Junker.
- 4 Louis RAMOND DE CARBONNIÈRES (1797), *Voyage au Mont-Perdu et dans la partie adjacente des Hautes-Pyrénées*, p. 13.
- 5 El decret del 26 de març de 1791 aprovà la definició del metre (del grec *metron* 'mesura') com la «deu milionèsima part d'un quart del meridià terrestre», i encarregà a l'Acadèmia de Ciències la realització dels treballs per remesurar el meridià entre Dunkerque i Barcelona. Pierre-François André Méchain (1744-1804) i Jean-Baptiste Joseph Delambre (1749-1822) van rebre l'encàrrec d'efectuar les mesures geodèsiques pertinents per calcular l'arc del meridià entre Dunkerque (N 51° 2' 9.20") i Barcelona (N 41° 21' 44.95"). La realització del treball va durar de 1792 a 1798. En la medició de la part catalana hi va participar Francesc Aragó (1786-1853), natural d'Estagell, al Rosselló. Una llei de 10 de desembre de 1799, gairebé set anys després d'iniciats els treballs, fixà la longitud del metre.
- 6 El 1791, Dolomieu publica al *Journal de physique* un article, dirigit a Picot de Lapeyrouse, titulat «Sur un genre de pierres calcaires très peu effervescentes avec les acides et phosphorescentes par la collision». Havent descobert aquest tipus de roca als Alps, va enviar-ne algunes mostres a Nicolas-Théodore de Saussure (1767-18 d'abril de 1845), a Ginebra, per ser analitzades. Fou Saussure (març de 1792) —fill d'Horace Bénédict de Saussure (1740-1799), el tercer a conquerir el Mont Blanc— qui posarà el nom de *dolomia* a aquest tipus de pedra, en homenatge al seu descobridor. El nom de *Dolomites* serà donat el 1876 a la regió alpina italiana on aquest tipus de pedra prolifera, al nord de Venècia.
- 7 Philippe PICOT DE LAPEYROUSE, «Voyage au Mont-Perdu, et observations sur la nature des crêtes les plus élevées des Pyrénées», a *Journal des Mines*, Vendémiaire, Brumaire, Frimaire [octubre, novembre, desembre], any vi [1797].

- 8 Henri BÉRALDI (1898-1904), *Cent ans aux Pyrénées*, tom I, p. 46. Forma part de la gran obra del pirineisme: Henri BÉRALDI, *Cent ans aux Pyrénées*, París, 7 vol., reeditat per Les Amis du Livre Pyrénéen, Pau, 1977, i més tard per la Librairie des Pyrénées et de Gascogne, Pau, 2001.
- 9 Tots dos textos a *Journal des Mines*, Vendémiaire, Brumaire, Frimaire [octubre, novembre, desembre], any VI [1797].
- 10 El 1830, Anne Lister (1791–8 d'agost de 1840), amb Lady Stuart (Elisabeth de Hardwick), muller de l'ambaixador de Gran Bretanya a França, visita el nord dels Pirineus (Pau, Cauterets, Eaux-Bonnes, Bagnères-de-Bigorre, Luchon i s'arriba a l'Aragó). Puja el Mont Perdut (24 d'agost de 1830) —és la primera dona que ho fa—, amb Jean-Pierre i Étienne Charles, guies del gran pirineista Vincent Chausenque. L'ascensió la fa pel camí dins del territori espanyol, per la bretxa de Rotllà, i baixa per la vall d'Ordesa. El 1838 viatja novament als Pirineus, en aquesta ocasió amb la seva amant, Anne Walker. Tenia 47 anys i era tot força i vida. Dos anys després, en una expedició al Caucas, va contreure unes febres i va morir.
- 11 Obra escrita d'Henry Russell: *Par voies et chemins dans le Nouveau-Monde* (1858); «Le Pic Cotieilla» a *Explorations Pyrénéennes. Bulletin Trimestriel de la Société Ramond*, I (gener de 1866); els dos volums de *16.000 lieues à travers l'Asie et l'Océanie. Voyage exécuté pendant les années 1858–1861* (1864, reeditat el 1866, amb un mapa i un panorama); *Les Pyrénées, les Ascensions et la Philosophie de l'exercice* (1865); *Les Grandes Ascensions des Pyrénées. D'une mer à l'autre. Guide spécial du piéton, orné de 12 cartes* (1866); *A Fortnight in the Pyrenees (Luchon to San-Sebastian)* (1868); *Biarritz and Basque Countries* (1873), primera edició de *Souvenirs d'un montagnard* (1878); Pau, *Biarritz Pyrénées* (1890); *Pyrenaïca* (1902); *Meteorology of Pau, during fifteen winters* (1903); segona edició de *Souvenirs d'un montagnard* (1908); i *Mes voyages (1856–1861)* (1906).
- 12 *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*, any segon (1882), p. 112. L'article fou reproduït en el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, a la mort de l'artista (any XLII, núm. 435, agost de 1931, p. 230-249).
- 13 Vegeu Francesc Roma, *L'Excursionisme a Catalunya 1876-1939*.